Poštarina plaćena u gotovom

ZAGREB

BROJ 10. LISTOPAD 1936. GOD. IV.

Izlazi mjesečno. Cijena Din 5·—

21643

UTEMELJENO 1900.

JULIO DEUTSCH

ZAGREB
MIRAMARSKA CESTA 20
TELEFONI: 5163 i 8616

Najpovoljnije nabavno vrelo za sav građevni materijal.

JUGOSLAVENSKO SIEMENS D. D.

ODIO ZA SLABU STRUJU

isporučuje, montira i uzdržava telefonske i signalne uredjaje svih vrsti. — Dobavlja sinhrone satove i instrumente za električna mjerenja.

ZAGREB, RATKAJEV PROLAZ 7 – TELEFON 34-50

WEINBERGER I DRUG

JELAČIĆEV TRG 6 ZAGREB ILICA BROJ 40

BOJE, ČETKE, LAKOVI

A. MARUZZI NASLJEDNICI

ZAGREB FRANKOPANSKA 9 - TELEFON 27-59

Kromovanje, niklovanje, kadmiranje. - Instalacija vodovoda - Limarska radionica - Skladište armature i vodovodnog uređaja.

Tvrtka utemeljena 1873. — Odlikovana na izložbama u Zagrebu, Trstu i Budimpešti.

ZAGREB

REVIJA DRUŠTVA ZAGREPČANA

BROJ 10. GOD. IV. LISTOPAD 1936.

GRADSKI IZBORI

U posljednje vrijeme, čini se, da je pitanje gradskih izbora došlo konačno ipak u svoju zadnju fazu. Gradsko vijeće općine grada Zagreba prorijedilo se tako, da je koji puta i potrebno stvaranje zaključaka, stavljeno u pitanje radi pomanjkanja — kvoruma.

Naš uvaženi pretsjednik općine g. Rudolf Erber, koji je velikom svojom ljubavi za svoj rođeni grad, marom i poštenjem svojim preuzeo tešku i veliku dužnost dovesti gradsku upravu i financije grada Zagreba do potpune visine — već se nekoliko mjeseci nalazi na dopustu. Koji su tome razlozi i da li se g. Erber uopće kani vratiti na svoje mjesto, danas nije javnosti poznato. Svakako pravi i iskreni Zagrepčani žale, da ga danas ne vide na čelu gradske uprave i željno očekuju čas, da se on povrati na časnu stolicu zagrebačkih načelnika, da svoje dobro započeto djelo konačno i dovrši.

Bilo je to potrebno spomenuti, da se i sa naše strane čuje otvorena i iskrena riječ. Jer žalibože o željama građana grada Zagreba slabo se vodi računa!

Da su današnje prilike u komunalnoj politici ne samo grada Zagreba nego i ostalih gradova općenito nenormalne, uvidili su i oni faktori, koji imadu u tome pitanju donijeti svoju konačnu. Već prošle godine u javnosti mnogo je bilo govora o gradskim izborima. Tim povodom i naša je revija u broju 7. i 8. god. III. (kolovoz 1935.) donijela napis, u kome je ukratko ukazano na sve one potrebne izmjene Zakona o gradskim općinama, koje bi, ako bi bile donesene, donekle u glavnome zadovoljile građanstvo grada Zagreba.

Ovo naše mišljenje potvrdila je i ovogodišnja glavna godišnja skupština našega društva, koja se održala na dan 9. svibnja tg.

Velika dvorana Gradske vijećnice na starodrevnom Markovom trgu puna je bila građana sviju slojeva. Sklad i ljubav provejavala je ovom historijskom dvoranom i jedna je bila želja sviju: S r e t n a b u d u ć n o s t b i j e l o g h r v a t s k o g Z a g r e b a!

Na ovoj skupštini rješavano je i jedno od temeljnih pitanja organizacije jednoga grada — a to je gradska samouprava. Donesen je jednoglasni zaključak, da se sa ove glavne skupštine nadležnim faktorima odašalje rezolucija, kojom bi se tražilo konačno uređenje gradske samouprave.

U izvršenju ove jednodušne želje zagrebačkih građana predložena je kr. vladi u Beogradu ova pretstavka:

Gospodine Ministre!

Izvršujući zaključak glavne skupštine »Društva Zagrepčana« od 9. svibnja 1936., čast nam je, gospodine Ministre, podnijeti Vam slijedeću pretstavku:

Na 14. maja 1934., prigodom parlamentarnih rasprava o donošenju Zakona o gradovima, »Društvo Zagrepčana«, kao opunomoćeni delegat privrednih ustanova grada Zagreba, predalo je adresu Nj. Vel. Blagopočivšem Kralju Aleksandru I. Ujedinitelju, kao i pretstavke Narodnoj skupštini, Senatu Kraljevine Jugoslavije, Ministru pretsjedniku i Ministru unutarnjih poslova — glede osnove Zakona o gradovima.

Zadovoljstvom možemo konstatovati, da su pojedine naše želje i molbe bile uvažene, premda u cijelosti nismo sa predloženom osnovom bili zadovoljni obzirom na pravni položaj grada Zagreba kao i na odredbe glede izbora, odnosno djelomičnog imenovanja gradskih vijećnika te samostalnog stečenja članstva.

Bilo je, gospodine Ministre, prije dvije godine, pak se tada zaista nije moglo predmnijevati, da Zakon u dijelu, koji govori o izboru gradskih vijećnika i gradskog načelnika, ne će biti proveden to prije, što se prema zakonodavnoj tehnici mogao predmnijevati krajnji rok označen u § 144. Z. o. g., a koji ističe 23. IX. 1936., u kojem bi imao biti zakon u svojoj potpunosti proveden, a razumije se, i izbor pretsjednika sa vijećnicima.

Gospodine Ministre!

U državi kraj i još manjkave organizacije seoskih općina ipak je nadjena mogućnost i način, da se taj zakon provede, pa se je i nedavno gospodin Pretsjednik Ministarskog savjeta izjavio glede potrebe provedbe izbora u seoskim općinama, to se je prije moralo očekivati, da će pozitivni zakon biti proveden i u visoko-kulturnim gradskim općinama, kojima samouprava nije samo pusta riječ, nego i životna potreba.

Sadanje stanje nije mišljenje i odraz volje i želje građana grada Zagreba, a niti zakonitosti, a obzirom na postojeći zakon o gradskim općinama, jer se konačno zakoni za to donose, da se i provađaju.

Abnormalitet sadanjeg stanja izlazi već iz same činjenice, da ni vijeće, a ni pretsjednik općine — s obzirom na odgovornost pred budućnošću — ne donašaju one temeljne statute, koji bi se imali donijeti prema Zakonu o gradovima, kako je to u ostalom i zaključak Saveza gradova Kraljevine Jugoslavije, budući i sami osjećaju, da za tako važne, u život građana zasjecajuće, odredbe mora da snosi odgovornost od građana slobodnom voljom birano gradsko vijeće.

Kako život ne zastaje, nemoguće je kočiti normalni razvitak grada dvije godine i neprovađati ono, što je zakonodavac već prigodom donašanja zakona smatrao nužnim, a to je samouprava gradskih općina, koja se najbolje očituje u izabranom gradskom vijeću.

Smatramo, gospodine Ministre, našom dužnosti, upozoriti Vas na to, da čim duže traje današnje stanje, bit će teže riješenje pitanja, do kojeg ipak konačno mora doći, a to je samouprava Zagreba.

Gospodine Ministre!

Likvidacijom sadanjeg nenormalnog stanja spriječit će se i stanovita rabota, koja se sastoji u tome, da bilo pojedinci bilo struje ili klike svojim ranijim vezama kao i netačnim prikazivanjem pravog stanja i raspoloženja u građanstvu nastoje odgovorne državne funkcionere navađati na rekonstrukcije i popunjenja zagrebačkog gradskog vijeća, što ali sve nije u stanju, da ma što popravi i to zato ne, jer se ničim ne može nadomjestiti povjerenjem građana izabrano gradsko vijeće.

Gospodine Ministre!

Smatramo stoga jedinim izlazom, koji je i u interesu opće državne politike Kraljevine Jugoslavije, a i Zagreba, da se provedu slobodni izbori za gradsko vijeće, a to prije, jer to involvira princip zakonitosti, jer je stalno načelo: Bolje ne imati zakon, nego postojeći ne provađati.

Prema tome je, gospodine Ministre, svrha i molba ove naše pretstavke, da izvolite odrediti, da se:

1. izmijene propisi § 23., al. 1. i 3. u tome smjeru, da svi gradski vijećnici zajedno sa pretsjednikom (načelnikom) budu birani općim, jednakim, neposrednim i tajnim glasovanjem;

2. nakon izmjene Zakona hitno provesti izbore za gradsko vijeće u Zagrebu;

3. u vezi sa promjenom zakona potrebno je istaknuti, da je traženje i Saveza gradova Kraljevine Jugoslavije, a i svih građana bilo kod donošenja zakona o gradskim općinama, a i sada je, da se ne donese ovako stilizovani § 13. Zakona o automatskom sticanju članstva, budući je isti ubitačan po gradske općine.

Da se položaj grada Zagreba dovede u Zakonu o gradskim općinama u ispravni omjer spram Beograda s obzirom na pravna razmjerja glede upravne nadležnosti i državnog nadzora, virtualno je traženje s obzirom na čast i ponos Hrvata, kako je to ispravno uočio zakonski projekt Zakona o gradskim općinama iz godine 1927. u čl. 3.

Da li će željama građana grada Zagreba, koje su doista i nesumnjivo opravdane, biti zadovoljeno, pokazat će skoro vrijeme.

Piše: Dr. M. E.

Reminiscencije iz mladih dana!

Pola stoljeća za vasioni svijet nije mnogo, ali je mnogo za ljudski život!

Bacim li pogled unatrag sve do 1882 godine divim se, kako je naš bijeli Zagreb pokročio divovskim koracima napred tako, da se mora ubrajati medju kulturne gradove srednje Evrope.

Sjećam se kao danas, Zagreb je sizao od Zrinjevca samo do Kemičkog laboratorija a dalje se protezala polja i vrtovi, Glavnog kolodvora nije još bilo (1892 g.) Mi smo se kao djeca igrali po tim poljima sa zračnim zmajevima sve do željezničke pruge, koja je išla prema Sesvetama. Na križanju te pruge bila je »malta« na kraju Petrinjske ulice uz koju je rasla živica. Naši dečki su odmah polag malte tu živicu tako izrezali, da je bilo komotno sjedeti kao u fotelju, pa se dobro sjećam, kako sam i ja kao mališan od 5 godina sa braćom dolazio onamo i tamo sjedeo, gdje smo čekali vlak, koji je dolazio iz Kaniže odnosno odlazio prema madjarskoj granici. Danas nebi vjerovao vlastitim očima, da je to bila jedna džungla, sama polja, blatna neugledna kamo su se razlijegali zvuci vojničkih glazbi, koje su svirale na Zrinjevcu, a iza Akademije odnosno Kemijskog laboratorija pasle se krave!!!

Današnji glavni kolodvor predan je prometu tek 1892. godine, pa su polako nicale u novo otvorenim ulicama, ljeva i desna strana današnjeg trga Kralja Tomislava, nove palače, koji trg je dobio današnji oblik sa uspjelim šetalištem udubljenim ispod nivoa cesta. (1895. g.) U ono vreme dakle oko 1882. godine promet je išao prilazom prema Južnom Kolodvoru, kamo su prispjevali vlakovi iz Wiena, Trsta, Ljubljane sve preko Zidanog-Mosta — Steinbrücka. Usporedim li današnji promet sa ondašnjim konstatujem, da je mnogo manji nego li je bio onda. Tu su se sakupili omnibusi sviju većih zagrebačkih hotela (Grand, Caru Austrijskom, Prukner, Tri Gavrana, Janjetu), pa su tzv. Lohndieneri izvikivali kod kolodvorskog izlaza naravno i njemački, jer mnogo došlo putnika iz Graza, Beča, pa se tako čulo nadvikivanje »Drei Raben«, »Kaiser von Oesterreich«, »Lamm« itd.

Osim omnibusa bilo je pred kolodvorom i fijakera. Tek 1891. godine sagradjena je po belgijskom dion. društvu konjska željeznica, a mi Zagrepčani zvali smo je »konjski tramway«. U prvom deceniju 80-tih godina bila je već po gradskoj općini sagradjena Kasarna zvana »Rudolfova«, a vis-a-vis bila su polja vlasništvo kneza Thurn-Taxis, kašnje konzorcij Dumičić-Sollar-Eisenhut. Na tim zemljištima bilo je stovarište i skladište drva, a

danas je taj cijeli kompleks izgradjen lijepim dvo- i trokatnicama prije zvanoj Kolodvorska cesta sada Ljubljanska ulica.

U to vreme počeo se i Prilaz izgradjivati, koji je odmah bio zasadjen kestenovim drvoredom i tako dolazim do Sveučilišnog trga. Slika toga trga ličila je pravoj selendri, na kojem se obdržavahu marveni sajmovi kao i prodaja sijena. Savska cesta sizala je sa svojim kestenim drvoredom čak do polovice trga, a uz pješački put išao je uporedo otvoreni kanal. Možete si misliti, kakav je bio zrak za vreme ljetne žege u okolišu trga, koliko je tu bilo komaraca, muha i ostale gamadi, pa hvala Bogu nije došlo do zaraze od tifusa ili drugih zaraznih bolesti. Na tome mjestu bilo je i izložaba a zadnja je bila jubilarna izložba Hrv. Gosp. društva 1891. godine. To je bila mala izložba ali dražestna, bila je dnevni sastanak naših purgera naravno u veče kao: Halm, Rajaković, Lovrenčić, Eisenhut, Stiasny, Grahor, Krešić, i mnogi drugi neznani. Kelnerica Tonika bila je jedan privlačivi subjekt te je servirala Rabusove izvrsne »Krenvirštle« u isto imenom paviljonu, dok se i ovdje točilo zagrebačko pivo. Svako veče bili su u glazbenom paviljonu koncerti vojne muzike 53. Inf. Rgmt. pod dirigovanjem poznatog i obljubljenog dirigenta Dvořaka, koji je nama djeci imponirao sa svojom tegethofskom bradom. Slijedeće godine počelo se pokusnim kopanjem za temelje zgrade Kazališta i dobro se sjećam kada sam polazio u već novo sagradjenu pučku školu preparandije u Medulićevoj ulici, da sam sa dečkima dnevno zavirivao u dubljinu od kojih 10 metara iskopine i to je bio početak gradnje našeg ponosa Hrvatskog Kazališta. Kada sam već spomenuo novo kazalište neće biti na odmet da i spomenem dojam rasvjete prigodom otvorenja naše Talije. Oko zgrade montirani su bili plinski kandelabri, koji su još i danas na svojim mjestima, pa je to regbi za onda bila raskošna iluminacija i tako sjajna, da smo se istoj divili i činilo nam se da se noć pretvorila u dan. A danas? Samo ova plinska rasvjeta bila bi upravo smiješna bez električnih sijalica. Kako se vid a i ukus mijenja!

Zaputit ću se malko od Sveučilišnog trga (danas ponos Zagreba, Trg Kralja Aleksandra) u bivšu Kukovićevu ulicu, sada ulicu Kraljice Marije. Moj blagopokojni otac Antun E. odlučio je 1875. godine, da si sagradi kuću u toj novo projektovanoj Kukovićevoj ulici. Prijatelji znali su mu reći, pa kuda ideš graditi kuću u polje, danas bi rekli na skrajnu periferiju i zbilja to je za ono doba bila periferija. Okolo sve sami vrtovi pok. graditelja Plochbergera (umro u starosti od 90 godina 1935. godine) a vis-a-vis te buduće kuće jedino Kukovićeva kuća, danas kuća »Prehrane«. Pok. otac uselio se u novo sagradjenu kuću tek za godinu dana tj. 1876. god., danas se već sele stanari u kuću, a obrtnici tek istu svršavaju! Pločnika dakako onda još nije bilo, već jednostavan utrt put, pa je pok. otac na svoj račun, kako je to bilo onda u običaju, betonirao pločnik ukusnim koc-

kama, a izmedju hodnika i ceste dao je posaditi dva kestena (onda su bili u modi kesteni) pa se to gradskom inženjeru tako svidjalo, da je zaključkom grad. zastupstva cijela Kukovićeva ulica bila odmah zasadjena drvoredom i tako još danas imademo taj drvored, koji krasi ulicu a ljeti daje obilno sjene!

Za moje djetinsko doba Jelačićev trg nije bio još izgradjen, tu su bile na sjevernoj strani niske kućice (kao Popovićkina i drugih) tek devedesetih godina počelo se rušiti ove kućerice i danas stoje nove nješto više pomaknute prema novoj liniji tako, da je trg znatno manji! Spomenuo sam, da je 1890. godine izgradjena bila konjska željeznica vulgo tramway, te sam prisustvovao njegovom svečanom otvorenju. Prva kola došla su na Jelačićev trg, da se zapute sa komisijom u Maksimir, ljudi su se sjatili i gledali nekim ponosom tu novu tekovinu grada Zagreba! Jurišićevom ulicom puzao je taj jedno-konjski vehikel nješto uzbrdice, jer je cesta zbog potoka Medvešćaka bila nasipana, nama je ta konjska snaga imponirala, koja može vući 15—20 osoba i vagon uzbrdice, a bilo je ipak lijepo i kako bi Zagrepčan rekao »gemütlich«. Zakrenemo li Bakačevom ulicom dodjemo na reliquiae reliquiarum nekoć ponosnog Kaptola! Nekoć i danas! Kao priča a danas nakaradna krparija. Pogledajte si samo odličnu sliku našeg sadašnjeg intendanta teatra Dr. Branka Šenoe »Ograda s Bakačevom kulom pred crkvom sv. Stjepana u polovicu XIX. stoljeća« — eto takav mi je ostao u pameti stari Kaptol! Došav Bakačevom ulicom na desno se nalazila ona ubava Roberičina hiža. Ulaz na škaline sa trga na desno od

prvog portala ogradjenog zidja katedralke, dok je vis-a-vis stajala na trgu vijećnica kaptolska. Taj sklop je bio arhitektonski tako dotjeran, da je prof. Gurlitt, kada je bio u Zagrebu prije jedno 25. godina i vidio Kaptol u slici, a po tom u devastiranoj naravi, zgrozio se nad našim »vandalizmom«! Sapienti sat!

Pošli smo prije mnogo godina u šetnji dalje na Dolac. Tu stoji uz crkvicu sv. Marije jedan samostan redovnika Cisterčana zvanih po narodu Svrakari — nazvani po odijelu crno-bijelom — nama djeci imponirao je onaj »turen« kako smo nazivali kulu. Danas žalibože tog samostana više nema, ustupio je mjesto modernoj tržnici, koja je nama gradjanima progutala lijepih milijona! Vraćam se opet na Jelačićev trg pa ajde idemo do vrela-zdenca Manduševca »jer onaj, koji se napije vode iz Manduševca ne može više, da se okani Zagreba«, i ja sam još kao dijete pio vodu iz tog zdenca i zbilja nisam se okanio Zagreba. Taj zdenac, odnosno po gradskom vijećniku Hudovskomu »vrelo Manduševac« lijevo i desno od spomenika Jelačića nalazi se usred obih pola trga, dva svjetionika na kamenih podnožjih svaki sa pet svjetiljaka. Dolnji ovih svjetionika stajao je usred basena u koji je tekla živa voda, koja je pritjecala iz vrela Manduševca, koji je izvirao na sjevernoj strani trga ispod kuće br. 14 nedaleko mosta, koji je vodio preko potoka Medvešćaka na Kaptol. Držim da se i taj zdenac koji je za vreme mojega djetinstva dobivao vodu iz gradskog vodovoda imao radi historičke vrednosti bezuvjetno sačuvati u onom obliku iz osamdesetih godina!

Sjećam se dobro onog bijelog drvenog kioska na Jelačićevom trgu, gdje se prodavala soda-voda iz I. hrv. soda fabrike Stengl, a zgodno je bilo i stajalište fijakera — parkiranje — sve od Ilice uz kavane (4) pa do bivše ulice Marije Valerije, koje stajalište je dalo taki stajski vonj (kao za vreme štrajka smetlara sve zagrebačke ulice), a u neposrednoj blizini spitala »Parmhercigerov« (gradjen od 1794—1803.) Skrenuti ću malko iz Jelačićevog trga Ilicom do ugla Preradovićeve ulice kada još nije bilo palače Eskomptne banke i Prve Hrv. štedionice, već su tu bile male potleušice pa sam se navratio sa roditeljima u »Cukerbäkeraj — Hölzel« sjeli smo u bašču i sladili se sladoledom. Ta slastičarna bila je po prilici na mjestu, gdje se danas nalazi prolaz I. hrv. štedionice. Današnji svijet nebi vjerovao, da je Zagreb bio tako malogradski, a ipak je bilo ljepo i simpatično!

Produžujem Ilicom do zgrade srpsko-pravoslavne opštine vis-a-vis koje se nalazi jedna crna neugledna jednokatnica na mjestu, gdje se danas nalazi I. hrv. štedionica prije Mjenjačnica Hrv. Komercialne banke, dakle na uglu se nalazi dućan »Rabus i sin« trgovina suhomesnate robe. U toj radnji bile su šunke povješane na zidu, koji je bio načičkan sa granama od borovine, bilo je tu i raznih kobasica a nisu falile izvrsne »Krenvirštle«,

koje su bile poznate po cijelom domovini kao »Rabusovi virštli«. Spustimo se na današnji Bartuov trg, koji je bio izgradjen samim potleušicama to ćemo na uglu Siebenscheinove kuće naići na jedan Omnibus-Uhrl, sa kombinovanom karoserijom: naime, iza kočijaševa boka bila su sjedala od crne kože sa ulazom s lijeve i desne strane putnici su sjedjeli — u pravcu vožnje jedan drugom vis-a-vis, drugi dio bile su klupe uzduž, a osobe su sjedile ledjima okrenute prema cesti sa ulazom otraga. Taj znameniti zagrebački omnibus upregnut u dva štajerska konja vozio je ljeti na Savu i bio je za vreme sezone uvijek »besetzt«, a za slučaj kiše raspremio je stari Uhrl-kočijaš platneni krov. Kako smo se »droncali« po prašnoj savskoj cesti bilo je to milota, pa ipak kad smo došli na Savu na kupalište »Hutterer« bili smo veseli i zadovoljni. Vožnja je trajala dobrih pola sata, po lošoj i punoj jama i kvrga cesti. Vožnja je stajala tour-retour u koliko se sjećam 10 krajcara, dok su one familije, koje su imale više para, unajmile fijaker, što je bilo vrlo nobl! Šta da Vam pričam o samom kupalištu. Bilo je lijepo, uredno i čisto, dame su se kupale u stanovito vreme u jutro, a gospoda po podne dakle nikad zajedno osim djece muške i ženske, koja su došla sa roditeljima. Stara Huttererica držala je i jedan bife, gdje se dobilo mlijeka, sira, kiselog vrhnja, šunke, hljeba itd. U ono vreme nisu kupači sjedeli kod stolova na pola goli, niti se tako ludo sunčalo kao danas, već nakon kupanja zamotali se u plahte, otrli i obukli, a danas gotovo sasma goli prelaze preko ceste iz jednog u drugo kupalište i muško i žensko, bez ikakvog stida što više, napnu si i onako kratke gaćice samo da se vidi što više ženske draži, i to da je danas moral! Kada smo već na staroj Savi moram da opišem i smisao naših tateka za sport. Već 1875. godine osnovao se u Zagrebu veslački klub, te su izdana i »pravila tog zagrebačkog veslarskog društva »Sava« od 9. VI. 1875.«

Ispod tih pravila potpisani su ovi naši zagrebački uvaženi »purgeri« i to: V. Würth, Antun Eisenhuth, Vladimir Krešić, Ferdo Halm i A. Sever, a potvrdjena su pravila 21. VII. 1875. br. 10205. i potpisan je za Bana, Živković, podban. Svrha je bila društvu: vježbanje tijela, njegovanje plovidbe i društvena zabava«, pa je to prvi veslački sport klub i preteča Hrv. veslačkog kluba.

Vratimo se sada opet u Zagreb i produžimo put sa konjskim tramwayem nakon devedesetih godina, kada već nije bilo omnibusa Uhrl-a, prema donjoj Ilici tamo do glasovite »Mandalice«. Pod krošnjama lijepe nekada prostrane bašče sjedi kod okruglih stolova naša zagrebačka otmjena purgerija, te uz intimni razgovor konsumira dobru purgersku večericu, koju purgeri zaljevaju dobrom kapljicom iz zagrebačkih gorica. Zadnji tramway čuje se po zvončeku, koji je pričvršćen konju na ormi, kako je u 10 sati noću stao na stajalištu baš kod »Mandalice« kad se pojavi u bašči restauracije kondukter. Sjećam se onog dobrodušnog starca, koji je nosio

»Kaiserbart«, čini se da se zvao Čavlek i kazao gospodi »molim lepo, zadnja kola«! Naši dobroćudni gradski oci i ostali purgeri shvatiše tu ozbiljnu opomenu, da je nadošao »Feueramt«, ali odmah i pariraše opomenu »der letzte Zug« i pozvaše konjskog vozara i konduktera na jedan špricer i malu zakusku. Konj upregnut u tramway mirno je čekao službeno osoblje i oko 3/4 na 11. noću krenuo puževim tempom prema Jelačićevom trgu, gdje su se svi putnici iskrcali, jer se zadnja kola vratiše u remizu. Za taj »službeni prekršaj« znala je uprava tramway-a, ali kada su u pitanju bila velika gospoda pa i gradski oci, onda se zadnji tramway često vraćao i tek u pola 12 sati noću. Alaj su bila lijepa ta patriarhalna vremena!

Zagreb je za ono vreme imao 38.742 gradjanskih stanovnika i zbilja je ličio na jedan provincijalan gradić, pa kada danas prodjemo ulicama i prostranim trgovima zadivit ćemo se na tako sjajnom napretku rodjenoga nam grada, koji danas broji oko 250.000 stanovnika. Ako tako dalje kroči u svome razvitku postignuti će za ne malo vremena i dvostruku brojku kako je to prorekao u divnim stihovima naš neumrli senator August Šenoa:

Budi velik,
Jak ko čelik,
Tisuć ljeta slavan stoj!
Tko Ti kliko ne bi:
Slava, slava tebi,
Zagreb-grade divni moj!

Rudeša Habeduš-Katedralis:

GORNJI GRAD

ČETVRTA ILUSTRACIJA

Gornjogradska palača Thuroczy, kao u drugoj ilustraciji. Jedne večeri u mjesecu decembru godine 1891. Taj dogadjaj, opisan u toj dramatiziranoj ilustraciji, ostao je za javnost nepoznat po diskretnoj vlasti tadanjeg bana grofa Karla Khuen-Hedervary-ja. U javnost su doprle samo vijesti, da je conte Giovanni Spinelli-Corner srušio se nenadano udaren od kapi i to od uzbudjenja nad praskom eksplozije jedne sifonske flaše, koji je prasak izazvao kod gostiju u palači i kod slučajnih prolaznika na ulici — dojam hica iz revolvera. Sviranje Chopinovog posmrtnog marša — prije eksplozije — izazvalo je čudne komentare, ali kako vrijeme sve zaboravlja, tako je bio iz salonskih razgovora izbrisan i taj slučaj iz decembra godine 1891.

Djelo je izvedeno na velikoj pozornici hrvatskog teatra na dan 4. rujna 1936. pod upravom sina najvećeg Zagrepčana Augusta Šenoe — dra Branka Šenoe i ravnatelja drame Tita Strozzija, sina naše velike markize Marije Ružičke-Strozzi.

Djelo je režirao sam ravnatelj drame, a naši veliki dramski umjetnici, Vika Podgorska (Lidija), Dubravko Dujšin (Spinelli), Gizela Huml (Nerinijeva), Ella Hafner-Gjermanović (barunica. Tiefenbach), Hinko Nučić (Thuroczy), Strahinja Petrović (Pussevich), Mato Grković (general Ramberg) i Ivan Mirjev de Dominis (von Krall) i mala fenomenalna umjetnica Lea Deutsch (contesa Luna).

Iako je bio jedan od najsparnijih dana kasnoga ljeta, veliko je kazalište bilo puno otmjenog Zagreba i u velikom djelu uglednih članova »Društva Zagrepčana«. Predsjednik dr. Tomo pl. Cuculić i tajnik gradski senator Stjepan Stiegler pokazali su i tom zgodom svoju gestu spram djela, autora i hrvatske drame. Napose moram spomenuti prijateljske savjete i naklonost prijatelja hrv. skladatelja Luje Šafraneka-Kavića.

Kritika je primila »Gornji grad« kao romantičan prilog našeg dramskog repertoara, a ja — autor — imam samo to nadodati, da se je samo tako odigralo i moglo odigrati ono, što sam pribrao i obnovio u toj drami.

A sad, molim, podjimo u posljednje i četvrto zbivanje drame.

Na pozornici vlada štimung otmjenog salona palače Thuroczy, kalendar bilježi zadnje dane godine 1891., palača je osvijetljena, susjedne prostorije pune su gostiju, mali violinski orkestar vojne glazbe ispunjava veče Straussom i ostalim savremenim kompozitorima, a porodični salon očekuje dogadjaj.

PRVI PRIZOR

Thuroczy i Lidija.

Thuroczy: Molim te, Lidija, nemoj mi to učiniti!

Lidija: Tata, ja to ne mogu!... Ja slutim da on neće održati ono, što mi je one noći obećao.

Thuroczy: Pa, to će biti skandal, Lidija... i baš noćas, kada se je najavio i sam preuzvišeni... Promisli moju situaciju!

Lidija: Ne mogu... Ispričaj me kako znaš!

Thuroczy: Ja mislim da se je on posve smirio.

Lidija: Zar nisi toliko logičan? Zar ne razumiješ tu njegovu čudnu kostimeriju?... Obukao se je u paradu kavalerijskog majora... A čemu to?... On, koji je otišao daleko prije reda u mirovinu, kada su ga promakli u rang majora ad honores... i meni napisao pismo, da se ne smatra više oficirom... Oficir da mora biti i po časti oficir... a on da je zaprljao... i sablju... i zvijezde... i što ja znam što sve ne... iako je ona obveznica bila podmirena... Tata, ja slutim da taj čovjek nešto hoće... i za to je najbolje da ja odem... A ti me ispričaj kod onih ostalih... Reci im da mi nije dobro, ili kako god hoćeš.

Thuroczy: Lidija, ova večera bez tebe izazvati će čudne komentare!

Lidija: Ah, kao da se i onako sve nezna... Zar ti misliš da ja kod svake zgode ne slušam razna zlobna i tendencijozna serviranja... Balbica mi je jasno natuknula, da moj način života izgleda kao da i nisam udata,... da sam uvijek sama... i da radim što hoću, a stari Bombeles, da ima muževa, koji izmedju sramote i samoubivstva izabiru brak za novac... Hoćeš li jasnijih aluzija?

Thuroczy: Ako te noćas ne nadju ovdje, onda će sve te njihove kombinacije biti potvrdjene... I mi ćemo pred banom i banicom doživjeti blamažu. A oni drugi će triumfirati... Još ovaj puta te molim ostani i obećajem ti da više nikada neću priredjivati nikakovog primanja... Razglasiti ću da sam bolestan i neka se zatvore vrata naših salona.

Lidija: A onda nemoj i to zaboraviti, tata, da Spinelli nije posve normalan... Ja sam posljednji puta jasno vidjela da bi taj čovjek bio kadar... Ali bolje je da to i ne spominjem... Decidirano mi je rekao, da ne može bez mene... A to bi bilo gore od svih njihovih komentara... Rekao je da može jedino nestati... A znaš li ti, tata, što znače te riječi?... Nestati!

Thuroczy: Ti misliš?

Lidija: Da ja to mislim... Jer inače i ne mogu razumjeti tu njegovu čudnu promjenu... Oblači se u paradu... A to bi bilo za mene najužasnije... Koliko sam ti puta rekla da ne mogu ni časa ostati u tami... Predamnom uvijek uskrsne sjena onog ludog Keglevića... I što sam dalje

od njegove smrti, sve jasnije razabirem onaj njegov očajni pogled... i one riječi »ja ne mogu bez vas«... A sve je to tako užasno, tata!

Thuroczy: I ti, Lidija, zbilja misliš da bi Spinelli mogao?

Lidija: To je ono prokletstvo da sam ja već toliko puta bila razlogom takovih glupih i fatalnih ideja... I čim sam ih više odbijala, oni su sve više puzali zamnom... I što ima na meni da se ti glupi ljudi gube u meni?... Koliko sam puta stala pred zrcalo i zar nisu druge mnogo ljepše od mene?... Pa ja uopće nisam lijepa... Ni simpatična... Ni ništa nema na meni...

Thuroczy: Lijepa si, Lidija!

Lidija: Ah, tata... Ti nisi nikada pravo vidio... Ni pravo čuo... Tako lijepa može biti svaka žena... Je to najbolje vidim... Moguće oči, kosa i noge... Pa to može svaka od njih apostrofirati.

Thuroczy: Ti si kao tvoja mati, Lidija... I ona je bila... kako da velim... gotovo arogantna s onima, koji su je oblijetavali... I čim ih je ona više odbijala, oni su sve više za nju osjećali... Ti si ovaj put najbolje ilustrirala tvoju ljepotu... Da, da... Oči, kose i noge... I kod nje se je iz svega toga izvijao miris, koji je osvajao... Sami smo... i mogu ti reći što inače nebi nikome rekao... Ona me nije nikada ljubila... Ja sam to osjećao, a danas to pozitivno znam... Ona mi je sama priznala... Reći ću ti i to, da jedini čovjek za kog je osjećala bio je Marko Pussevich, ali on joj je otvoreno priznao da ljubi neku nedostiživu ženu... Ja sam to njegovo pismo našao iza njezine smrti.

Lidija: Von Pussevich?

Thuroczy: Da, on!

Lidija: Čudan je to čovjek... Tolike žene su i predamnom o njem govorile sa zanosom... Pa i sada u njegovoj starosti... A taj zanos vidi se jasno i kod onih, koje vječno ogovaraju tog von Pussevicha.

Thuroczy: A tvoja je mati ipak živjela samnom!... Živjela zbog ljudi... Zbog društva, ili kako hoćeš... I za to ja dopuštam da taj von Pussevich dolazi i danas... I da govori što nebi nikome dozvolio da govori predamnom... Mi smo danas medju njima... tim Gornjom Gradom... i mi moramo s njima računati, jer Thuroczyjevima više mjesta nema medju onima, u kojima je živio moj djed Bartol Turoc... To su dva svijeta, Lidija... Ali pustimo to... Koliko puta sam i ja htio da pobjegnem iz svih tih konvencija, koje sam onda ipak morao i protiv volje respektirati... Lidija, budi kao mama... Zašto da ljudi triumfiraju?... Zašto da ja osjetim da se ubijeni skriban osvećuje potomstvu Bartola Turoca? *(Pokaže na svoj portre).*

DRUGI PRIZOR

Iz vana se čuje reski glas barunice Tiefenbach

Klipani... Samo se tovite... I trojica ne možete nositi taj foteij... Cijele dane samo drijemate i od vas nitko pod suncem nema nikakove koristi... Dangube!

L i d i j a: Zar je čudo što je mama palila svoje porteree?... I na slici nije htjela biti medju... Thuroczyjevima!

T h u r o c z y: Tetka Hermina!

(Lidija pali cigaretu). Trojica lakaja nose na naslonjaču Herminu Tiefenbach. Iza njih gospojica Fanžon.

T e t k a: Što je?... *(Thuroczyju)* Što si se okamenio?... A što ti, Lidija?... Ti još uvijek ne možeš bez te tvoje cigarete? I koga vraga imaš u tom dimu?... Pušiš kao magjarski biroš... *(Lakajima)* Što blejite??... Zar morate čuti svaku našu riječ?... Sada niste pospani kada treba prisluškivati što gospoštija govori... *(Lakaji izlaze)* I vi, Fanžon?... I vi morate svagdje gurnuti svoj nos?... Koji ste vi vrag u toj našoj porodici?... Vaša ušesa moraju biti kod svakog našeg razgovora... *(Fanžon ode)* Što je?... I koga ste me vraga zvali ovamo, kada ste me ostavili na samu?... Znam, doveli ste me da me pokazujete kao baronicu Tiefenbach pred tim vašim Hedervarijem... Hoćete reprezentirati sa ženom jednog cesarsko kraljevskog komornika... I kada sam vam ispunila tu vašu želju, onda me napuštate samu... Zar mislite da sam znatiželjna na tog vašeg magjarskog parvenija, koji i nije nikakav magjarski grof?... Pruski dotepenac!... Kopile onog senilnog cara... kako je to vrlo lijepo rekao gospodin von Pussevich... I što znače za nas ti Khueni??... Veliku čast!... Što je dakle?... Što ste zanijemili?

T h u r o c z y: Hermina, Lidija hoće...

T e t k a: Što hoće Lidija?

T h u r o c z y: Hoće da ode.

T e t k a: Da ode?... Ti hoćeš otići?... A koga ste vraga onda mene zvali ovamo?... I to baš danas na kišni dan, kada mi se čini, da su mi noge teške kao od olova?... Zar ću ja izigravati domaćicu?

T h u r o c z y: Lidija misli...

T e t k a: Šuti!... Neka mi ona sama govori!

L i d i j a: Tata će ti najbolje objasniti, zašto hoću da odem.

T e t k a: Tvoj tata je trotl... I da je pravi otac nebi bio marijoneta u tvojim rukama... Ti si, draga moja, uvijek imala čudne hirove... I kao curica već si terorizirala tog trotla... Da si ti par puta osjetila brezovaču, nebi ti danas bila takova... On je spužva... I kao muž tvoje matere bio je takav....

T h u r o c z y: Hermina!

T e t k a: Šuti!... Ja ću s njom govoriti... Tvoje drhtave ruke i pognuta šija, naša su porodična sramota... Nisam ja došla ovamo da se klanjam Hedervariju... Došla sam, da ti velim što mislim... Znam da ti je već i von Pussevich svoje rekao... Njega nisi htio slušati... Sada ćeš ćuti mene... Ja ću ti reći što mislim o toj tvojoj devotnosti... Zar si ti neki gladni beamter, koji se mora kao britva sagibati?... Zar ti nije naš otac ostavio kapital, s kojim si možeš dozvoliti da budeš i čovjek ... i gospodin?

T h u r o c z y: Hermina, molim te poštedi me!

H e r m i n a: Ovaj put sam rekla samo tebi... Drugi puta reći ću to pred svima... A ti najbolje znaš da Hermina Tiefenbach nema nikakove treme pred tim svojim gornjogradskim britvama... za koje ti misliš da su nešto više od nas... Thuroczyjevih!... Kao da i oni nisu počeli s nekim škribanom... Samo oni su to učinili davno prije nas i samo su po tome neko starije plemstvo od našega... Kakovo prokleto plemstvo! *(Kazuje rukama znak novca).* To je plemstvo!... I bilo je... I biti će... I tko ima više toga, pred njim se svi drugi sagibaju... A mi, Thyroczyjevi, imamo da bi mogli kupiti pol Gornjega grada... Sve te podrtine, pune žohara i pljesnivih stijena... I mi ćemo se danas pokloniti pred tim Khuenom!... Da živi moj Maks, onda bi ti znao što je gospodin!

T h u r o c z y: Hermina, u ovaj čas nije o tome riječ... Lidija misli, da mi ovdje stojimo pred mnogo važnijim dogodjajem... Ona se boji...

H e r m i n a L i d i j i: Ti se nečega bojiš?... Ti, koja si mi uvijek govorila, da ti je svejedno što ostali o nama misle?... Zar si ti postala kao i tvoj otac?

L i d i j a: Bojim se... ne zbog njih... već zbog sebe, tetka!

H e r m i n a: Sebe?... Izadji, Klement!... Ako se Lidija boji, onda moram doznati i razlog njezinoga straha... Ti i onako ne možeš tu biti važan!

T h u r o c z y o d e.

H e r m i n a: A ti govori!... Što je?

L i d i j a: Ti znaš da me Spinelli već osam godina napastuje sa svojim pismima o nekoj ljubavi... Ti znaš i to, da sam ja pristala na taj brak jedino pod uvjetom, da izmedju nas neće doći do ničega, što bi i najmanje mene smetalo u mojoj punoj slobodi.

H e r m i n a: Prestani s tim starim pričama... Ja sam daleko od svih tih romantičnih limunada... a taj tvoj Spinelli glup je kao nekakav don Rinaldo iz »šundromana«... I koga vraga ima na tebi?... On je dobio sve što je htio... i mogao bi živjeti kao Rotschild... Uostalom ja mislim da on piše pisma samo za to, nebi li se pred tobom rehabilitirao taj vaš... za njega nesumnjivo difamirajući... bračni posao... On sigurno vidi da čitavo društvo zna za vaš nimalo bračni odnošaj, pa bi htio

pred njima s tobom dokazati, da ono što je istina, ipak nije istina... Ali to bi i onako bilo suvišno... Svi oni znaju, da si se ti tek par dana prije vašeg vjenčanja s njime upoznala i da si dva mjeseca iza toga rodila kćerku... Taj skandal je i onako poznat... i tu ne trebaš imati nikakovoga novoga straha.

Lidija: Teta! *(Pripali novu cigaretu).*

Hermina: I opet ta tvoja cigareta?... Zar ti nebi mogla živjeti bez tog dima?

Lidija: Pusti me!... Ja sam ti već toliko puta rekla, da se bez cigarete ćutim izgubljenom... A osobito kada sam nervozna.

Hermina: Da ti je djed živ, ne bi se ti nikada naučila na to palenje novca... On, koji je brojio šibice služavkama.

Lidija: Teta, ali sada nije riječ o tome... Riječ je i Spinelliju... On je večeras došao ovamo u gala uniformi.

Hermina *(se gane u svom fotelju):* Što veliš?

Lidija: U gala uniformi, teta... I ja se bojim da li nije taj čovjek odlučio učiniti kakovu glupost... Ja sam se žalibože uvjerila da me on ljubi... I toga se bojim.

Hermina: Zar ti misliš da bi mogao biti takova budala?

Lidija: Mislim, teta!

Hermina: To bi bilo zaista nezgodno... A najnezgodnije... tu... u toj palači!... Pa još pred tim Khuenom!... I zar još uvijek ima takovih idiota, koji bi kraj tolikih drugih žena?... Da, to je ono prokleto u toj močvari, koja se zove bogatstvo i puna je spleena... Takove lude misli moguće su samo medju sigurnim i debelim zidovima... Medju nama, ma, koji nemamo nikakovih briga,... i onda si sami zamračujemo život sa fiksnim idejama... Od tvoje matere načula sam takovu pričicu i za Pussevicha... Pussevicha!... (Nije bilo žene, koja nebi s njim bila legla u postelju)... Ej, draga moja, da ti ljudi moraju raditi... i da se moraju brinuti za ono, što dolazi sutra... ubrzo bi oni zaboravili sve te sentimentalnosti... I moj je Tiefenbach bio takav... I on je zamnom tri godine lutao kao moja sjena... I kada sam konačno zbog »cesaro kraljevskog komornika« i po napastovanjima tvoga djeda pristala da mu budem žena, već je iza tri mjeseca bio u Pešti kuhan i pečen kod nekakove magjarske prima balerine... Velim ti ja, Lidija, trebalo bi i Pussevicha i Spinellija potjerati na neki teški posao... Ubrzo bi oni zaboravili te svoje ljubavne fantazije... Fantome!... Ovako u bogatstvu i neradu i nemaju drugih briga, nego da u mislima osvajaju neke nedostižive žene... U Engleskoj to zovu spleen, a sve to skupa nije ništa drugo nego onaj glupi Amerikanac, koji po novinama nudja čitav imetak za nekakovu egzotičnu marku... Čovjek ima previše... Sve što zaželi, njegovo je...

I za to mu se ta marka upila u mozak... i ta je marka surogat za ono, što siromašni ljudi moraju svakog dana nabavljati da ostanu na životu...

Lidija: Pa ipak, ja se bojim... i mislim da bi bilo najpametnije da odem... Jer ako se je on odista odlučio, onda će on to izvesti samo predamnom... To će biti njegovo posljednje pismo na mene.

Hermina: Kao u nekom teatru!... Tamo se tako ubijaju nesretni zaljubljenici... Pa, dobro!... Ako on dodje do tebe... i započne neki razgovor... a ti ga pitaj da li bi on to učinio i onda, kada ti nebi imala posve ništa i kada bi on morao... recimo... sjeći u šumi drva samo da se prehranite?... Budi i ti romantična... I vidjeti ćeš kako će nestati zaljubljenoga magarca... I onaj Amerikanac nebi tražio marku, kada bi se morao ponovno vratiti na ulicu, gdje je započeo sa prodavanjem novina... Pitaj ga tako, Lidija, i to će tvoje pitanje iz drame stvoriti komediju.

Lidija: A ako ipak?

Hermina: Onda ćeš se morati preseliti u Beč... Za one tamo gore ne postoji romantika toga Gornjega Grada... I tamo je glavno ako se ima novaca.

Lidija: Ali njegova sjena, teta?

Hermina: Sjena?... Zar i ti već neke sjene vidiš?... Zar su i tebe već zarazile ove debele stijene?... Zar i ti postaješ kao moja Fanžon koja u svakome kutu vidi neke utvare i čitave noći kvari oči s nekim šaljivim knjigama?... Dobro, Fanžon je stara frajla... I ona čezne... Ali ti si, draga moja Lidija... barem koliko ja znam, bila uvijek praktična... I znala si posegnuti za onim, što daje čovjeku bogatstvo... Kakove proklete sjene?... Zgodan klipan sa širokim ledjima,... to je prava romantika... A ti to još uvijek možeš naći... iako nisi najmladja... Jedna zlatna doza pomladjuje... pa ako honoriraš i u gotovome novcu... što te briga... Jedamput se živi!

Lidija: Meni govore da sam cinik, ali ti...

Hermina: Ja sam unuka Bartola Turoca, koji je bio vuk u stadu ovaca... I da nije bio takav, nebi bilo svega toga... Ni mog, ni tvog imetka... A ni spleena tog tvog Spinellija... Ni tih slika, Lidija... *(Pokazuje porodične portrete)*... Sada znaš, što ja mislim!

Lidija: Kada te slušam, namiče mi se pitanje, nisam li pogriješila što sam dosad ignorirala romantiku?... Mislila sam da je romantika glupa i suvišna, ali sada vidim da bi bez tog alkaloida život bio potpuno bezvrijedan... Ti živiš kao vuk i za tebe su svi ostali ovce!

Hermina: Moja Lidija i ti si pozerka kao i von Pussevich... Samo za tebe ne znamo, tko živi u tvojoj duši!... A ima netko, koga vješto sakrivaš ispred svih nas...

TREĆI PRIZOR

(Ulazi mala Luna)

Luna (Heremini): Tražim te!

Hermina: A ti si, moja mala Luna?... Dodji ovamo, drago dijete... Ti si jedino pametno stvorenje u toj kući... Tu uvijek čujem nove ludosti... Bilo bi najbolje da te posve uzmem k sebi... Ovi tu mogli bi te zaraziti s Gornjim Gradom!

Luna: Što je to, Gornji Grad, teta?

Hermina: To su ljudi, kojima ide previše dobro i koji misle da su nešto više od onih... tamo iz Doljnjega Grada... A što je najšaljivije...

Luna: Ne razumijem te, teta!

Hermina: Ti si moja mala pametna lutka!... Teta će tebi već sve to objasniti dok poodrasteš... Zar je čudo da ti mnogo toga tu ne razumiješ?... I ovima... starima... moralo bi se mnogo toga objašnjavati... Ali gdje je Fanžon?... Fanžon!... Fanžon!... Prokleta Fanžon!... Nikada vas nema kad vas čovjek treba! *(Lupa sa palicom).*

ČETVRTI PRIZOR

(Ulazi Fanžon)

Fanžon: Tu sam, preuzvišena!

Hermina: A gdje ste bili?... Valjda niste došli ovamo da tražite nekog viteza iz vaših romana?... Za to ste već prestari... I nema od vas ništa drugo, nego samo ovaj dugi šiljasti nos!... Zovite klipane neka me odnesu u plavi salon... I mala Luna će samnom!

(Fanžon odlazi).

Hermina: Tako mu reci... I vidjet ćeš da će dobro djelovati... Samo komika može srušiti sentiment... I ne zaboravi da su od Thuroczyjevih daleko oni romantični dani, kada su se izmedju tih gornjogradskih zidina ubijali zbog nekih nesretnih ljubavi... A Bog zna, ako je to i istina... Literati uvijek lažu!... Ti ne odgovaraš?... Čini mi se da bi ti htjela biti i cinik... i romantik?... A to se ne može, gospodjo Spinelli!... Ili vuk... ili ovca!

PETI PRIZOR

(Ulaze lakaji)

Hermina: A gdje ste bili?... Drijemali ste... Je li?... Ili ste krali jelo, što je odredjeno za gospoštiju?... Dangube!... Niškoristi! Odnesite me u plavi salon... I gledajte da me ne srušite... Izjelice... Pospanci!... Štakori prokleti!

(Odu)

I. Ulčnik:

Zagrebačka zvonoljevaonica

Koch Vjekoslav

Među najstariji obrt u Zagrebu svakako spada ljevanje zvonova. Već u XV. stoljeću spominju stare isprave da je u Zagrebu bio meštar zvonoljevac Ilija Benković. Od tog doba pa sve do pred par godina ljevali su se zvonovi u zvonarnici, koja je stajala u Zvonarničkoj ulici br. 3. Dali je zvonarnica bila uvijek na istom mjestu, nije točno ustanovljeno. Svakako stoji da je zvonarnica kroz koje stoljeće bila u Zvonarničkoj ulici. Da li je zgrada zvonarnice bila nekada crkva ili kapela isto nije točno utvrdjeno, ali se iz ostatka starih zidina koji su zapaženi kada je zvonarnica rušena to razabiralo, ili je pako na onom mjestu sasma blizu bila crkva, koja je kasnije porušena. Zvonarnica je ove godine srušena, pa je opet nestala jedna starina, koja je u sebi sadržavala toliko uspomena na naše zvonoljevarstvo. Na tom mjestu podignut će se sigurno moderna zgrada.

Na kraju opisat ćemo historijat zvonoljevačkog obrta u Zagrebu, a sada ćemo prikazati životopis zagrebačkog zvonoljevca Vjekoslava Kocha, koga se stariji zagrepčani po imenu sjećaju, a njegovih nasljednika i danas ima u Zagrebu.

Koch Vjekoslav rodio se god. 1821. u Rottweilu u državi Würtenberg od oca Alojsa, koji je bio zvonoljevac u Freyburgu. Kod oca izuči taj zanat. Vjekoslav Koch je sigurno po tadanjem običaju u Njemačkoj iza pučke škole svršio još građansku ili koju nižu srednju školu. To sudimo po tome jer je dobro vladao francuskim jezikom, a rado je čitao njemačku literaturu, naročito stručnu. Kod oca je radio do god. 1856., onda je pošao u svijet, da se u poslu usavrši, i da osnuje vlastiti posao.

Najprije je radio u Beču kod Fürst-Salmische Eisengiesserei u. Maschinenbau Anstalt. God. 1857. u Grazu kod Kőrosi k. k. Maschinen-Fabrik, 1858, u Trstu, 1859. opet u Grazu, 1860. u St. Johannu u Brücklu u ljevaonici grofa Christalinggsa, 1860. u Klagenfurtu, 1863. u Temišvaru.

Početkom 1864. kupi zvonoljevaonicu u Zagrebu, koja je ostala iza pokojnog Henricka Degena. Iz spisa br. 2034. od 1864., vidimo da je Koch podneskom od 25. listopada 1863. zamolio za podijeljenje zvonoljevačkog obrta. Kako je Koch bio podanik tadanje kraljevine Würtenberg, dakle inozemac, to mu gradsko poglavarstvo nije moglo podijeliti obrtnice, već je molbu putem Namjesničkog vijeća poslalo na Dvorsku kancelariju u Beč. Gradsko poglavarstvo u izvješću od 30. listopada 1863. broj 6713 preporuča Kochovu molbu, te naročito ističe, da će zvonoljevački obrt biti na korist gradu Zagrebu, jer iza Degenove smrti nema ovđe takovog obrtnika, pa se zvonovi moraju naručivati u inozemstvu. Po ovoj preporuci Dvorska kancelarija je Kochu obrtnu dozvolu podijelila.

Zanimivo je što se tada pod inozemstvom razumjevalo. »Agramer Zeitung« od 14. travnja 1855. preporuča našim crkvama da nije potrebno da se zvonovi naručuju u ljubljani kod zvonoljevca Antona Samse, jer imademo našega domaćeg zvonoljevca Degena, koji ljeva zvonove od 50 do 115 centi teške. »A. Z.« drži da će naši rodoljubi zvonove rađe kupovati kod našeg domaćeg zagrebačkog obrtnika nego da naručuju iz »Auslanda«. Samo u krajnjoj nuždi mogu se narudžbe praviti u »Auslandu«. Prema tome je za »A. Z.« Ljubljana bila »Ausland«.

Iz ove preporuke »Agramer Zeitunga« vidimo, da je već u god. 1855. vladala u Zagrebu lozinka »Svoj k svome«, a izvršivanje te lozinke smatralo se rodoljubljem. Preporučili bi i današnjim zagrepčanima da se ugledaju u naše stare, koji su već godine 1855, makar je tada vladao kruti njemački apsolutizam, smatrali važnim, pa čak i rodoljubnim, da svoj podupre svoga. Čim je Koch započeo obrt smatrao je za dužnost da postane »domaći«. Zato podnaša molbu da ga grad Zagreb primi kao svoga građanina. Gradsko zastupstvo na sjednici 28. travnja 1864. podjeljuje Kochu zavičajnost, ali uz uvjet, da stekne austrijsko državljanstvo. Otpisnim listom oblasti Rotweil brisan je iz saveza Kraljevine Würtenberg, a Namjesničko vijeće u Zagrebu podijelilo mu je austrijsko državljanstvo. Na 12. studenoga 1864. položi Koch prisegu u ruke načelnika Frigana, kao austrijski državljan i zavičajnik grada Zagreba (Grad. arkiv br. 8039—1864.)

God 1864. zamoli Koch od Gradskog poglavarstva da se može oženiti sa Jelisavom, kćerkom umirovljenog pukovnijskog palira Ivana Mayera koji je u zadnje doba služio kod otočke pukovnije pa je 1860. nakon umirovljenja došao u Zagreb. Supruga Mayerova zvala se je Katarina rođ. Panler, a umrla je 1869. u 62 godini. Ženidbena dozvola bude Kochu podijeljena što se vidi iz spisa br. 8039—1864.

Ivan Mayer bio je u Zagrebu poznata ličnost, a bio je i naobražen jer je govorio više jezika kao hrvatski, njemački, mađarski, talijanski i francuski. Znanje tolikih jezika kod tadanjeg austrijskog oficira razumljivo je, jer se je Austrijska država sastojala iz provincija raznih narod-

nosti, gđe su se navedeni jezici govorili. Premještavanjem u službi naučili su tadanji časnici po nekoliko jezika. Politički je Mayer simpatizirao sa Neodvisnom narodnom strankom. Bio je član »Kola«, »Hrvatskog sokola« i Glazbenog zavoda. Mayer je bio po rodu Njemac iz Švicarske, ipak je priljubio Hrvatsku a naročito Zagreb kao svoju novu domovinu, što je uvijek svijesno i isticao. Umro je god. 1872.

Koch je početkom g. 1864. kupio kuću na Ribnjaku br. 96. Ta kuća je srušena, pa je na njenom mjestu sagrađena trokatnica, danas Degenova ul. br. 3.

U molbenici od 21. listopada 1864. javlja Koch Gradskom poglavarstvu da je postao vlasnik pomenute kuće. Ujedno se pritužuje da iz Nove Vesi kada kiša pada ili se snijeg raztapa, navaljuje voda u kuće stanovnika Ribnjaka. Pošto je ulica u kojoj se njegova kuća nalazi jako uska i neregulirana, Koch nudi za izravnavanje te ulice dio svog vrta, a u zamjenu moli dio gradskog grunta, koji zadire u njegov vrt. Tuži se na veliko blato i lokve vode što je »još više na gerdu i veliku sramnost grada Zagreba«, Gradsko poglavarstvo sa potpisom načelnika Frigana odgovara Kochu neka priloži nacrt zemljišta svoga, kao i gradskog kojeg bi u zamjenu uzeo. (Gradski arkiv br. 7639—1864.) Godine 1866. Koch ponovno isto moli, ali Gradsko poglavarstvo riješava da će molba u obzir doći kada se bude Gornji Ribnjak uređivao. (br. 22 Građ. 1866.)

God. 1870. pritužuju se posjednici novoveški, (iz okolice Ribnjaka): Mate Ilić, Gjuro Poljak pekar, Franjo Telezar nožar, i Ivan Planko da Koch pripovijeda kako će mu Gradska općina platiti 50 forinti za nekakovo zemljište polak njegove kuće, a koje zemljište da nije Kochovo već gradsko. Navedeni građani izjavljuju da će i posvedočiti da si Koch gradsku zemlju prisvaja. Na Gradskom poglavarstvu je o tom prijeporu vodio raspravu sam načelnik Cekuš. Ustanovljeno je, da je zemljište gradsko, pa su o tom sve stranke obaviještene, čime je taj spor riješen. Po svemu izgleda, da domaći građani nisu Kocha kao stranca volili, akoprem je Koch bio dobar i čestit građanin.

Godine 1879. kupio je Koch od Kaptola Zvonarnicu, pa je tim ta zgrada došla u privatne ruke.

Koch je već 1864. sudjelovao na Dalm. Hrv. Slav. izložbi u Zagrebu gđe je izložio zvonove, štrcaljke i predmete iz žute mjedi. Odlikovan je srebrnom kolajnom.

Godine 1878. je određeno da se zagrebačke kuće obroje po ulicama, tom zgodom je većina postojećih ulica dobila nova imena. Da se to izvede trebale su ploče, koje bi pokazivale imena pojedinih ulica i trgova, a isto tako i kućne tablice na kojima bi stajalo ime ulice i kućni broj. U tu svrhu bude raspisana jeftimba. Koch je stavio ponudu za lijevanje napisnih ploča. Izim Kocha stavili su ponude domaći obrtnici Hipius i Hofman i

Winkler iz Beča. Akoprem su Kochove ploče bile ljepše od onih Mihajla Winklera iz Beča, ipak je Gradsko zastupstvo na sjednici 13. ožujka 1878. zaključilo da se izradba ploča povjeri Winkleru. Ovaj zaključak opravdavao se time da domaći obrtnici ne izrađuju na tvornički način, pa usljed toga nebi mogli posao na vrijeme svršiti.

Koch je umro 2. travnja 1882. od vodene bolesti. Ljevaonicu je neko vrijeme vodila njegova udovica Elizabeta, koja početkom mjeseca listopada 1883. preda posao svom bratu Mati Mayeru.

Vjekoslav Koch je ostavio tri kćeri i to: Mariju udovu iza Rikarda Flögela, gradskog blagajnika, Reginu udovu iza trgovca krzna Vencla Vinickia i Sofiju udovu iza gradskog senatora Milana Šohaja. Sin Vjekoslav Koch, župnik u Voloderu već je prije umro.

Mato Mayer rodio se god. 1851. u Otočcu, gđe mu je otac služio, kao graničarski časnik. U Otočcu je svršio trivijalku, a u Zagrebu realku. Kod šurjaka Kocha izučio je ljevanje zvonova, pa je iza toga kod njega radio kao suradnik. Na 1. listopada 1883. preuzimlje zvonarnicu kao samostalni obrtnik.

Mayer je u ime Kochovo god. 1882. sudjelovao na izložbi u Trstu, gđe je dobio srebrnu kolajnu. Samostalno sudjeluje na izložbi u Budimpešti god. 1885., gđe je odlikovan velikom zlatnom kolajnom. Na sjednici Gradskog zastupstva 11. lipnja 1884. bude Mayer primljen za zavičajnika grada Zagreba. Na jubilarnoj gospodarsko-šumarskoj izložbi u Zagrebu 1891. izložio je Mayer dva zvona. Jedno od tih zvona ostalo je Zagrebčanima u trajnoj uspomeni zbog svog lijepog glasa. To zvono je svake noći navjestilo da se izložba zatvara, a isto tako zvonilo je i podne. Mayer je na toj izložbi odlikovan zlatnom kolajnom.

Mayer je bio neženja, pa se je često tužio da ne može naći zgodna mladića, kojeg bi izučio u ljevanju zvonova, da ga taj jednom naslijedi. Umro je 6. travnja 1897. u 46. godini.

Nakon Mayerove smrti preuzme zvonarnicu Rudolf Perner koji je posao vodio do 31. listopada 1900. Naslijedi ga Fridrich Perner, te vodi posao do 30. ožujka 1903. Poslije Pernera preuze zvonarnicu Ivan Löbisch rodom iz Rijeke. Kasnije je k njemu pristupio Antun Blazina, pa se je ljevaonica nazivala »Lebiš i Blazina«. God. 1911. umre Ivan Löbisch, a posao je dalje vodio Antun Blazina. God. 1918. umre Antun Blazina, pa je posao nastavio njegov sin Jakob Blazina. God. 1929. prestala je sa radom zvonarnica u Zvonarničkoj ulici i to iz razloga što je sin pokojnog Ivana Löbischa, Kvirin Löbisch otvorio novu zvonoljevaonicu na Selskoj cesti. God. 1933. uredio je Ivan Löbisch novu zvonoljevaonicu u Šarengradskoj ulici, gđe se vodi pod imenom »Prva zagrebačka i hrvatska ljevaonica zvonova«.

Jakob Blazina napustio je zvonoljevaonicu u Zvonarničkoj ulici, pa je tako zauvijek nestalo one naše stare zvonarnice koja je više od 450 godina djelovala. (Donašamo sliku zvonarnice kako je izgledala prije rušenja.)

*

U »Vijencu« od 1880. piše povjesničar Ivan pl. Kukuljević pod naslovom »Zvonoljevarstvo u Zagrebu« povijest zvonoljevačkog obrta u Zagrebu. Kako smo priopćili životopis Vjekoslava Kocha, koji je također jedna karika u povijesti starog zagrebačkog zvonoljevarstva, to ćemo donijeti kratak izvadak iz navedenog Kukuljevićevog opisa, da tako naše čitatelje upoznamo sa prošlošću naše stare zvonarnice, koje danas više nema. — Taj opis naročito u pogledu djelovanja u 19. stoljeću upotpunili smo i sa ostalim podacima.

Prema latinskim ispravama od god. 1457. i 1488. bio je prvi zagrebački zvonoljevac meštar Ilija Benković. Početkom XVII. vijeka stalno je u Zagrebu živio zvonoljevac Franjo Dubois. God. 1646. postrada cijeli Zagreb od strašnog požara, kojom zgodom se zvonik crkve sv. Marka do polovice sruši. Svi stari zvonovi budu uništeni. Gradska općina kao kolator župne crkve sv. Marka načini sa Duboisom ugovor na hrvatskom jeziku 13. ožujka 1846., da za crkvu sv. Marka salije dva zvona. Grad se je obvezao da će za svaki cent težine zvona Duboisu isplatiti pet ranjskih forinti (»rajnčki«), a izim toga dao mu je potreban pribor za ljevanje.

Meštar Dubois obvezao se je za 6 tjedni zvonove zgotoviti. Kada posao bude gotov obvezuje se grad za »aldomaš« dati jednog ždrebca tri godine starog i deset vedara vina. Dubois je i za Kaptol izradio jedno zvono.

God. 1674. izgorio je sav Gornji Grad, kojom zgodom propadoše i zvonovi izliveni po Duboisu.

Koncem XVII i početkom XVIII. stoljeća nalazimo u Zagrebu zvonoljevca Gašpar Franchia. Otac njegov Josip Franchi bio je iz Videna u Furlanskoj. Oko god. 1692. dođe Gašpar Franchi u Zagreb i preuze zvonarnicu od zagrebačkog Kaptola, koja bijaše smještena u zapuštenoj crkvi sv. Magdalene na Ribnjaku.

God. 1706. na 14. lipnja izgori sav Gornji grad i polovica Kaptola. Tom zgodom opet propadoše svi zvonovi Sv. Marka. Zvonoljevac Franchi salije za crkvu sv. Marka pet zvona. Posvetu ovih zvona obavi 18. kolovoza 1707. zagrebački biskup Martin Brajković.

Franchi se je pod starost preselio u Hrvatsko primorje u Dragu, gđe je imao kuću i vinograd.

Nakon Franchia dođe u Zagreb zvonoljevac Ivan Foresti. Ovaj je 1713. zadnji puta prelio zvono nad Dvercima, koje je tečajem prijašnjih vjekova više puta prelito. Ovo zvono se je u latinskom jeziku zvalo »campana latruncolorum«, u hrvatskom jeziku »loterščak«. Danas ga zovu »habernik«, što dolazi od turske riječi »haber« — glas. Prema tome bi »habernik« — bio jednako kao glasnik. Međutim drugi tvrde da ime »habernik« znači i čuvar. Još i danas se čuje među zagorskim kajkavcima riječ »habati« se, što znači čuvati se. Zvono »loterščak« bilo je do god. 1646. smješteno u malom zvoniku gradske vijećnice. Kada je ova god. 1645. izgorjela, premješten je »loterščak« u novu vijećnicu, a od tuda u toranj nad Dvercima.

Već u staro doba imao je »loterščak« dužnost, da na večer opominje zagrebačke građane da valja kući poći, i na ognjištima vatru pogasiti. Naročito je opominjao pijance, klatež i bludnike (»lotrijaše«). »Loterščak« se još i danas usčuvao pa na uspomenu starih dobrih vremena opominje i nas kada valja poći spavati. On to svojim tankim glasom naviješta u ljetno doba u 10 sati, a u zimsko doba u 9 sati na večer. Istina je da se na tu »opomenu« nitko ne osvrće, ali nas prave zagrepčane podsjeća, da u Zagrebu postoji još nešta starog zagrebačkog. A takove uspomene su uvijek drage.

Foresti je izlio više zvonova za zagrebačke crkve. Od god. 1732. više se Forestijevo ime ne spominje. Bilo da je oko te godine umro, ili se kamo iz Zagreba otselio.

Glede Ivana Forestio priopćuje dr. Hoffiller da ga župske matice u Zagrebu spominju prvi puta 1722. Foresti je prvi od zagrebačkih zvono-

ljevaonica na zvono metnuo hrvatski napis. To je bilo god. 1725. kada je na zvono parohijalne crkve u Starom selu (kotara Petrinje) metnut ovaj napis: »Ov zvon je nasega arkib(iskupa) Mik.(ule) chudotvorca leto 1725.« Taj zvon nije sačuvan. Foresti je bio jako produktivan, pa je u Opatovini kupio kuću. Njega je naslijedila njegova udovica Anna Marija Foresti, koja je već 1735. zvonove ljevala. Za vrijeme rekvizicije nađeno ih je do 80 komada sa njenim imenom. Oko god. 1753. ne spominje se više A. M. Foresti. Nije poznato da li je kuda otišla, ili je u Zagrebu umrla.

U drugoj polovici 18. stoljeća preuzeše zvonoljevarstvo Nijemci u svoje ruke, koji su se većinom podomaćili.

God. 1754. spominje se Nijemac Ivan Schulz. Njegov nasljednik bio je Ivan Kristijan Riser. Taj je za crkvu sv. Katarine u Zagrebu izlio dva zvona. Riser je radio do 1776. Poslije njega se spominje neki Bayer, o kom nije ostalo nikakovih podataka.

God. 1777. preuze zagrebačku zvonarnicu Josip Angerer, rodom iz Graza, valjda sin gradačkog zvonoljevca Ivana Juraja Angerera. Angerer izlije 1777. jedno zvono za zagrebačku katedralu.

Prema opisu dra Hoffillera u »Sv. Ceciliji« broj 2., god. 1919., radio je Angerer u Zagrebu već 1775. On je uspješno pobijao konkurenciju Martina Felta iz Graza, koji je po Hrvatskoj i Slavoniji izradio mnoga zvona. Kukuljević tvrdi, da Angerer potječe iz Graza. Međutim crkvene matice spominju obitelj Angerer već prije 1750. Iz toga bi se moglo zaključiti, da je Josip Angerer bio iz zagrebačke obitelji. On je umro 11. studena 1782. u 36. godini.

U ono doba nalazio se u Zagrebu zvonoljevac Filip Bauer. On je salio za župu sv. Martina pod Okićem veliko zvono od 12 centi. Kod spomenute župe se nalazi zabilježeno, da je Bauer taj zvon izlio u Zagrebu god. 1783. Bauer nije dugo u Zagrebu boravio.

Osam godina kasnije ,oko god. 1785., započe u Zagrebu zvonoljevački obrt Antun Schiffer, čiji se nasljednici sasma kod nas udomaćiše i pišu se »Šiffer«.

Gosp. prof. Szabo stavio nam je na uporabu neke podatke o Schifferu, koje je gradskom muzeju poklonio njegov praunuk dr. Vladimir Šiffer, ljekarnik, sada glavni sekretar Apotekarske komore u Beogradu.

Antun Schiffer rodio se je glasom izvornog krsnog lista izdanog 24. lipnja 1758. po župnom uredu u Capodistrii na dan 28. siječnja 1754. Otac zvao mu se Josip, a majka Barbara.

Prema opisu dra Viktora Hoffillera u »Sv. Ceciliji«, VI., 1919., vidimo da je Schiffer zvonoljevnicu preuzeo početkom god. 1784., ali ne samostalno, jer nije imao dovoljno sredstava, već je za to sklopio ugovor 1. siječnja 1784. sa celjskim građaninom Ivanom Đurom Steinmetzom (sigurno zvonoljevcem). Taj je kupio alat i predao ga Schifferu na uporabu, a izim

toga dao mu je i nešto materijala. Time je Schiffer postao kao neka podružnica Steinmetzova. Na taj način je Schifferu posao slabo išao, pa se je tekar popravio god. 1787., kada je Schiffer sa Steinmetzom razriješio ugovor i isplatio ga, jer mu je zagrebački zlatar Ferdo Eberhard iz prijateljstva pozajmio novaca.

Schiffer je vodio u svom poslu dnevnik, iz koga vidimo da je od god. 1796. do 1820. izlio 210 zvona. U tu svrhu upotrijebio je 140 starih zvona. Za zagrebačke crkve izlio je Schiffer ove zvonove: za crkvu sv. Marije god. 1787. jedno zvono, za crkvu sv. Ivana 1793.i 1797. dva zvona, za stolnu crkvu izlio je god. 1808. zvono »Prebendara«, tako zvani »cinkuš« koji i danas redovito zvoni u 2 sata poslije podne. Na tom zvonu stavio je Schiffer napis: »Me fundit Antonius Schiffer 1808.« Za franjevačku crkvu izlio je 1806. jedno zvono. God. 1815. dade zagrebački kanonik grof Josip Sermage[1]) po Schifferu izliti veliko zvono za crkvu sv. Katarine.

God. 1804. kupio je Schiffer kuću na Rikinjaku br. 106 (sada Degenova ulica broj 2).

Prvostolni kaptol uvidio je Schifferov marljiv rad na polju zvonoljevarstva, pa ga odlikuje sa počasnim naslovom kaptolskog zvonoljevca zagrebačkog (venerabilis Capituli zagr. Fusor Campanarum).

Schiffer se je tri puta ženio. Prva žena bila je Marija rod. Kresnik, umrla je 1799. Druga žena bila je Marija rođena Zorčić, koja umre 1816. Treći puta oženio se je u župnoj crkvi sv. Ivana 12. ožujka 1817. sa Marijom rođenom Bruderman. Schiffer umre 4. siječnja 1834. od vrućice. Povod njegovoj smrti bio je pad sa zvonika u Kalniku. Zakopan je na zagrebačkom groblju sv. Tome.

Antun Schiffer ostavio je troje djece: sina Ignaca te kćeri: Alojziju i Emiliju.

Ignac Schiffer rodio se god. 1802. u Zagrebu, a bio je najprije kaptolski sudac ,a kasnije providnik sisačkih kaptolskih imanja. Stanovao je u Capragu. Umro je god. 1853. Ignac Schiffer bio je dva puta oženjen. Prva žena mu umre dosta brzo. Drugi puta oženi se sa Juditom rod. pl. Puceković iz Mraclina. Iz toga braka rodio se god. 1850. u Capragu sin Alfred te dvije kćerke. Alfred Schiffer bio je pretsjednik sudbenog stola u Varaždinu, a njegov sin dr Vladimir Schiffer je ljekarnik

[1]) Josip grof Sermage od Szomszedvára rođen je u Zagrebu god. 1761. Spada među slavne muževe hrvatske prošlosti. Posvetio se svećeničkom zvanju. Bogosloviju je učio u kolgiju »Germanicum« u Rimu. Već kao pitomac tog kolegija postade 1. rujna 1780. župnikom sv. Marka. Do svršetka nauka vodio je župne poslove Mijo Grahovec. Grof Sermage preuzeo je 6. lipnja 1783. sam upravu župe. God. 1792. imenovan je zagrebačkim kanonikom. Grof Sermage podupirao je umjetnost, naročito glazbenu. Bio je carski tajni savjetnik, vrhovni ravnatelj svih visokih škola. Umro je 3. lipnja 1833. u 72. godini života.

i generalni sekretar Ljekarničke komore u Beogradu. Jedna kćerka umre u mladim godinama kao učiteljica, dok se druga Berta udala za nekad opće poznatog ljekarnika Antuna Ernesta Katkića, koji je bio dugogodišnji vlasnik Kaptolske ljekarne sv. Marije (1883.—1895.), koja je osnovana god. 1599. u Opatovini broj 7. Iz spomenice Kaptolske ljekarne sv. Mariji, koju je sastavio današnji njen vlasnik Vladko Bartulić god. 1933., vidimo da je A. E. Katkić rođen u Jaski 1835. kao sin bilježnika i učitelja Stjepana Katkića. Obitelj Katkić je starinom iz Zagreba. Katkićev djed bio je »cehmeštar«, pa je imao kuću Pod Zidom broj 9, koja kasnije dobije broj 10. Te kuće nema, jer je srušena prigodom regulacije Dolca i gradnje Tržnice. A. E. Katkić svršio je ljekarničke nauke u Pragu, a kao magister radio je u Kaptolskoj ljekarni kod Gratiana Mihića (1843.—1866.). Neko vrijeme držao je u zakupu i ljekarnu Dragutina Odya u Jaski. Katkić je bio jako obljubljen kao dobar hrvatski patriota. Pristajao je uz »neodvisno građanstvo« takozvane »Obzoraše«. Sa Gjurom Crnatkom, Mrazovićem i drugima osobito je štovao kult bana Jelačića. Svake godine prigodom spomendana banove smrti dolazio bi sa istomišljenicima, da velikom hrvatskom banu izrazi počast. Kao ljekarnik bio je osobito cijenjen od purgarije sa Potoka (Tkalčićeve ulice), Nove Vesi, pa sve tamo do Gračana i Šestina. Katkić nije bio samo njihov ljekarnik, on je bio i liječnik, koji je uvijek »dobro potrefil« kakovu tko treba mast, prah, pilule i ostalo da ozdravi. Umro je 29. rujna 1895.

Ostavio je suprugu Bertu, koja umre god. 1912.

Od petero Katkićeve djece umrli su: Branko, ljekarnik; Jaroslav, bankovni činovnik; Slaviša, gradski senator i Danica udata Gruss. Danas još živi Božena Andrasy, koja je najprije bila udata za Stjepana pl. Miletića, našeg nezaboravnog i slavnog stvaraoca novije kazališne umjetnosti. (Životopis tog zaslužnog muža donijet ćemo opširnije.)

Emilija Schiffer udala se je za Karla Accurtija iz Senja, koji je bio austrijski konzul u jednom mjestu turske Albanije, a kasnije veliki sudac na Rijeci.

Dok je Accurti službovao na Rijeci isticao se je kao dobar Hrvat, pa je surađivao sa dr. Antunom Starčevićem i Barčićem. Umro je u Zagrebu u Pivarskoj ulici broj 9 dne 7. kolovoza 1885. u 54. godini. Ostavio je sina Milana Accurtija koji se rodio na Rijeci 1863. Srednje škole svršio je u Karlovcu i Zagrebu, gdje je svršio pravne nauke. Posvetio se sudstvu pa je poslije prevrata umirovljen kao vijećnik stola sedmorice.

Milan Accurti bio je po osjećaju zagrepčanin, jer je ovđe najviše boravio, bio je ugledna i u građanskom društvu rado viđena ličnost. Oženio je Marijanu pl. Mošinsky, kćerku jednog od najzaslužnijih zagrebačkih načelnika, banskog savjetnika Adolfa pl. Mošinsky-a. (Njegov životopis sa djelovanjem oko razvitka grada Zagreba donijet ćemo opširnije.)

Milan Accurti umro je 1934. u Kostajnici, gde je zadnjih godina živio.

Karlo Accurti imao je brata, Josipa, koji je bio svećenik i profesor na pomorskoj akademiji najprije na Rijeci, a zatim u Trstu. Vrijedno ga je spomenuti zato, jer je sabrao vanredne prirodopisne zbirke, koje su bile svjetskog glasa. Osim toga bavio se je i istraživanjem mora, pa je i o tom sastavio veliku zbirku, koju je poklonio pomorskoj akademiji u Trstu. Taj Accurtijev brat bio je vatren Hrvat, pa je uz svoga brata i na političkom polju mnogo radio. Umro je god. 1907. u Trstu.

Nakon Schiffera, čiji životopis kao i njegovih nasljednika smo malo opširnije opisali, preuzeo je zvonarnicu Henrik Degen.

Henrik Degen rodio se u Lübecku god. 1801. Iz »Wanderbucha« izdanog po Policijskoj Direkciji »in der freien Hansenstadt Lübeck« vidi se, da se je Degen zvao Johan Christopher Hinrich, visok je bio 6 stopa 2.2 zolla, vlasi svijetlo smeđe, oči plave, nos velik, brada svijetla. Degen je kao pomoćnik mnogo putovao. U knjizi nalazimo potvrde. God. 1830. putuje iz Perlberga, Berlina i Olomutza, god. 1833. iz Znaima, iste godine konačno dolazi u Zagreb. Degenov boravak u Zagrebu god. 1833. dokazuje zvono u Veleševcu, na kojem piše: »Gegosen von Heinrich Degen in Agram 1833.« Ipak iste godine i 1834. nekoja izlivena zvona u Zagrebu nose Schifferovu oznaku. Kako je Schiffer početkom god. 1834. umro, to kasnije izlivena zvona nose Degenovu oznaku. God. 1835. izradio je Degen za grad Zagreb veliku štrcaljku, kakove Zagreb još nije imao. God. 1873. prelio je za katedralu staro zvono »Sv. Ladislav«, kojeg je god. 1721. izlio Ivan Foresti. Izliveno zvono bilo je teško 49 centi i 59 funta.

Na 31. svibnja 1837. oženio se je Degen u crkvi sv. Ivana sa udovicom Marijom Schiffer. U popisu pučanstva iz god. 1857. dolazi upisan u Novoj Vesi broj 106 (sada Degenova ulica broj 2) sa suprugom Marijom rođ. 1789., te Karolom Friderichom zvonoljevarskim pomoćnikom. Najznamenitije, a i najveće djelo Degenovo je ljevanje zvona »Sv. Trojstvo« ili kako ga mi zovemo »Veliki zvon«. To je svakako najveće zvono, koje je uopće u zagrebačkoj zvonarnici do sada ljevano. Teško je 115 centi i 25 funti. Visoko je 6 stopa 10 zola, u promjeru 7 stopa, a objam mu je 21 stopa.

Prilog »Agramer Zeitunga« »Luna« od 21. listopada 1843. br. 84., opisuje izradbu i posvećenje Velikog zvona. Već je prije postajalo staro zvono Sv. Trojstva, koje je u oči sv. Ladislava 1841. puklo, pa je tadanji zagrebački biskup Juraj Haulik odlučio da se napuknuto zvono prelije i izradi veće zvono sv. Trojstva. Sam Haulik poklonio je iz svojih sredstava 1.000 for. za lijevanje Sv. Trojstva. Ostale troškove platila je crkvena blagajna.

Zvono je bilo izliveno 30. ožujka 1843. u naročito za to po francukom načinu građenoj peći. Na zvonu su izrađeni ovi reliefi: Kip Sv. Trojstva, Isus na križu, a pod križem stoji Sv. Marija i Sv. Magdalena, Sv.

Josip, kako Isusa na rukama drži i lik Sv. Stjepana kralja Ugarskog. Izim toga su na zvono metnuti razni prigodni napisi u latinskom jeziku. Napisano je da je zvono dovršeno po Henrichu Degenu 30. ožujka 1843. (»Fundit Henricus Degen Zagrabiae Die 30. Martis Anno 1843.) Za vrijeme izrađivanja tog zvona bio je Degen dva puta teško bolestan i samo iskreno živa želja da dovrši to veliko djelo, koju želju je Degen i u najvećoj svojoj bolesti popratio vrućim molitvama, doprinijelo je da se je Degen svaki puta odhrvao teškoj bolesti. Degen nije samo u taj rad uložio cijelo svoje biće, već i cijelo svoje imanje. Da mu po nesreći odliv zvona nije dobro uspio, bio bi Degen potpuno ruiniran čovjek, što bi ga i fizički uništilo.

Kada je djelo bilo gotovo, širile su se kojekakove vijesti o tom zvonu, tako da je zvono napuklo, da nema pravog glasa. Čak Degenovu bolest htjeli su neki svesti sa nekim pokušajem samoubojstva, a to sve radi navodnog neuspjeha kod lijevanja zvona Sv. Trojstva. Međutim sve te vijesti nisu bile istinite, jer je izradba zvona potpuno uspjela. Na 12. listopada 1843. na dan sv. Maksimilijana bude »Sv. Trojstvo« namješteno na kola »Allodial-Pariserwagen« te iz zvonarnice preko Kaptola k crkvi doveženo. Kola je vuklo 8 volova, koji su bili cvijećem i vrpcama nakićeni. Pred kolima je išla procesija sa građanskom glazbom a sa obližnje Kalvarije palili su mužare. Dovoz najvećeg zagrebačkog zvona skladno su pratili njegovi drugovi u svim zagrebačkim crkvama. Na 18. listopada zvono je po samom biskupu Hauliku posvećeno, i nakon mučnih napora u zvonik dignuto. Danas se Sv. Trojstvo nalazi u južnom zvoniku. Prigodom rekvizicije zvonova za doba svjetskog rata, zamalo da »Sv. Trojstvo« nije postalo žrtvom ratnog moloha. Mjerodavni faktori ponudili su taj krasni zvon da bude rekviriran, a da bi se tim spasili svi ostali katedralni zvonovi. Umjetno-historijski krugovi opirali su se uništenju »Sv. Trojstva«, koji je uz našu katedralu simbol Zagreba. Strašna bol za Zagrebčane, a možemo reći i za sve Hrvate, bila bi, da je nestalo najvećeg ovog zvona ne samo u Zagrebu i u cijeloj Hrvatskoj, već i na cijelom Slavenskom jugu. Taj zvon koji je od godine 1843. veličao tolike naše slavne događaje, a objavljivao i žalosne, imao je postati obični materijal za topovska zrna, kojim bi čovjek čovjeka ubijao. Kolika ironija za taj spomenik ugodnog glasa, koji svečanim čuvstvom na nas djeluje kada ga slušamo! Kako bi u Zagrebu pusto bilo, kada svečane zgode ne bi blagoslivljao veleban glas »Sv. Trojstva«.

Velikim naporom te zauzimanjem do najviših mjesta, uspjelo je spasiti naš »Veliki zvon«. Zagrepčani današnji i budući bit će iskreno zahvalni onima koji su se trudili i očuvali nam »Staroga« kako ga i neki nazivlju radi njegove veličine i dubokog glasa.

Vrijedno je spomenuti crticu iz doba rata, koju nam je priopćio svjedok ovog događaja. God. 1917 bio je rekrutirano zvono Sv. Ladislava,

koje je imalo vanredno ugodan glas, pa je zato Zagrepčanima bilo jako milo. Iza Sv. Trojstva bilo je najveće katedralsko zvono. Zvono bude skinuto, a onda je pred crkvom počelo njegovo uništenje. Dvadeset i četiri sata lupali su radnici sa teškim kladivima po njem, a iza svakog udarca čuo se je bolan glas »Sv. Ladislava«, koji je slušaoce te »inkvizicije« duboko dirao. Izgledalo je kao da je zvono na mučilištu. Mnogi su otišli van grada samo da ne čuju ove bolne zvukove »Ladislava«. Tek nakon dugotrajnog i mučnog posla pade prvi komad zvona, zvuk je počeo hroptati, što je bivalo sve jače, dok ga konačno raskomadaše.

»Sv. Ladislava« prelio je Degen god. 1837. Prvobitno izlio ga je 1721. Ivan Foresti i Baltazar Schmidt. Težak je bio 19 centi i 59 funta.

Poput Schiffera i Degen je izradio veliku množinu zvonova po Hrvatskoj i Slavoniji svega preko 260. Prema opisu dr. Hoffillera u »Sv. Ceciliji« god. 1919., bio je Degen izvrstan radnik. U početku radio je po Schifferovim kalupima. Schiffer je napise na zvona umetavao među dvije crte. Degen se služi ornamentalnim rubovima u obliku širokih vijenaca od hrastovog lišća izmiješanih klasjem. Degen je nastojao da vanjsku površinu zvona što obilnije i ljepše ispuni, i to je lako postizavao, jer je imao dobar ukus. Schiffer nije volio mnogo napisa, dok ih se Degen nije uklanjao. Po rodu Nijemac stavljao je na zvona njemačke umjesto latinske napise, koji su se do tada jedini na zvonovima nalazili. Degenova slova su jako čista. Ornamente i slova izrezivao je često vlastitom rukom, što je osobito radio kod zvonova sa ćirilskim napisom za pravoslavne crkve.

Degen je umro 4. listopada 1861. od kapi u Molvama, gdje je boravio da načini pogodbu za izradbu zvona, koja naravno nije načinio. Kukuljević u već spomenutim povijesnim crticama o zvonoljevarstvu tvrdi, da je Degen pao sa zvonika u Molvama, što je prouzročilo njegovu smrt. Ovo nije točno, jer i župa u Molvama zabilježuje, da je Degen umro od nagle smrti. Degenova udova Marija umre u srpnju 1862.

Iza Degenove smrti zvonarnica je dalje radila, ali izrađena zvona od tog doba nose samo oznaku »Zagreb« ili »Zagrabiae 1862.«

Iz spisa Gradskog arkiva br. 3070-1862. vidimo, da se je u ono doba regulirala ulica Ribnjak i to onaj dio uz kuću Marije Degen pod br. 106., (koju je prvi muž Degenove žene Schiffer kupio god. 1804., sada Degenova ul. br. 2). Uslijed toga je cestovno tlo pred kućom Degen palo tako nisko, da je nastala potreba da se uzida 5 stupa iz kamena i cigle, sa obe strane zidanim parapetima 5 stopa visokim, a 7 cola dugima i 1 colu debelima. Stube bi stajale 25 for. Zatim se je imao načiniti potporni zid za nasipanu zemlju sa troškom od 40 for., te novi plot sa troškom od 28 forinti. Poglavarstvo je Gradskom zastupstvu predložilo da se za naknadu tih troškova udovi Mariji Degen dade pripomoć od 50 for. i to iz razloga, jer su ti troškovi nastali uslijed uređenja ceste. Ova naknada se

imala smatrati kao poklon, da nebi drugi žitelji odatle za sebe mogli stvarati nekakova prava. Međutim Gradsko zastupstvo na sjednici 13. studenoga 1862., nije odobrilo ovu po Poglavarstvu obećanu pripomoć.

Ulica Ribnjak otvorena je 1859., što se vidi iz zaključka Gradskog zastupstva od 30. rujna 1859., gdje je dozvoljen potreban trošak, da se ta ulica uredi (Izvještaj u »Narodnim Novinama« od 8. listopada 1859.)

Na uspomenu tvorca našeg najvećeg zvona »Sv. Trojstva«, imenovalo je Gradsko zastupstvo na sjednici 14. svibnja 1928. toč. C., dio Bijeničke ceste od Zvonarničke ulice do Medveščaka »Ulicom Henricka Degena« (Degenovom ulicom). U toj ulici još i danas postoji stara kuća Schiffer-Degen pod br. 2.

Degenovog nasljednika Vjekoslava Kocha i ostale smo već prije spomenuli.

Iz stare Gruntovnice god. 1857. vidimo, da su Degenovu (a prije Schifferovu), kuću glasom urudžbenice od 6. kolovoza 1862. naslijedile Schifferove kćeri Ludmila Accurti i Vjekoslava Varjačić. God. 1879. postala je samovlasnicom te kuće Ludmila Accurti, a ova ju ugovorom od 29. rujna 1889. prodala Stjepanu Lovrekoviću za 5000 for. Taj Lovreković bio je na Kaptolu te u onoj okolici poznata ličnost kao »Gospon Štefek«, a inače je bio »inoš« (sobar) kod biskupa Pavla Guglera. Lovreković nije bio pismen, ali se je brižno oblačio, te uvijek hodao u crnom salonskom kaputu, čime je svraćao na sebe pozornost. Lovreković bio je neženja. Iza njegove smrti kuća je promijenila više vlasnika.

Mnogo se toga izmijenilo, sve prolazi, ali nama su ipak mile sve ove uspomene na život u našem dragom Zagrebu.

Spectator: (Nastavak)

Šetnje gradom dokonog purgera

80. Prošećeš li npr. Jelačićevim trgom, Ilicom, Nikolićevom, jednom riječju: ma gdje u gradu, začudićeš se kako su svi ti natpisi, cimeri, reklame, firme itd. itd. upravo podivljali. Što nam koristi pažnja na estetsku skladnu pojavu samih zgrada, njihovu arhitektonsku obradbu i sve ostalo s time u vezi, kad se naknadno preko svega toga prebaci jedan plašt, upravo galimatijas suludih, kričećih, nametljivih slova. Golemih, izobličenih, razvučenih sad u visinu, sad u širinu, sad a la chinoise, sad »blok«, antiqua, nadelschrift, kurziv, i tko bi ih sve nabrojio! Sve veličine, sve forme, svi formati i materijali, što ih najrazuzdanija mašta može da zamisli, pa last not least ONE BOJE! »Što gore, to bolje!« moglo bi se skoro jednim paradoksom izreći. Meni se pogdjekad doslovno smuči gledajući to, a gledati ih m o r a š: jer viču, tule, bodu u oči. Kao primjer uzmimo samo Wassertalovu kuću ili Pristerovu kraj Milinova. Pola pročelja pokrito je ovim izrodima fantazije i bombasta. Pa kao svaka stvar, tjerana predaleko dovodi do apsurda, tako eto i to. Reklame se međusobno i u formalnom i u sadržajnom pogledu

parališu. Skoro da čovjek pomisli na sveopće naoružanje i njegov konačni efekt. Tu bi trebalo NEMILICE i drakonski čistiti. Početi bi dašto morali sami kućevlasnici. Po jednom dobrom stručnjaku dati izraditi bilo sad TIP, oblik, format ili boju natpisa koji se iznad lokala na njegovoj kući mogu da trpe, a to svakiput po grad. građ. odsjeku jedinstvenim načinom za ČITAVU kuću normirati. Po gotovu pak zabraniti svako smještavanje natpisa itd. na drugom mjestu nego tačno po visini i širini u zato određenu plohu povrh dućanskih ulaza u prizemlju. Najljepša su, dašto, posebna slova (npr. od mjedi, porculana, kroma, itd.), a to zato, što daje vidljivu temeljnu plohu kućnog zida, fasade. Slova i napisi jesu i ostaju tijesno povezani sa pojavom zgrade i čine upravo tako bitni sastavni dio arhitekture, kao svaki drugi! A gospoda trgovci neka nastoje privući mušterije prije svega dobrom, solidnom robom, susretljivošću i kulantnošću podvorbe te jeftinim t. j. primjerenim cijenama, a za kričeće, na kvadratne hvate mjereće očajne natpise svih mogućih crvenila i kakerl-zelenila neka si ne taru glave! Držim u ostalom, da je i ova pojava (kao i mnoge slične) ništa drugo nego dokaz naše NEKULTURE.

81. Prostor južno i zapadno od palače SUZOR-a potpuno je neuredjen. Jednu pristojnu tratinu tamo zasijati sa 2—3 puteljka, valjda će još biti moguće. Stranci sve ovo vide, ako već ne iz vlaka, a ono s prozora Esplanade ako gleda na zapad.

82. Okolina Sv. Blaža sjeverno od crkve, u centru grada, ali kao zaboravljena. Netko je predlagao parcelaciju sprovodjenjem ma i male uličice s izlazom kroz školski vrt u Krajišku ulicu. I to je bolje nego ništa.

Društvene vijesti

Sastanci članova.

U cilju što većeg međusobnog zbliženja članova, Upravni odbor je nastojao naći veće pogodnije prostorije, kako bi se redoviti sastanci u utorak još i više razvili, što je u dosadanjim prostorijama radi velikog odaziva bilo gotovo nemoguće.

Stoga je Upravni odbor sklopio najamni ugovor sa »Trgovačkim Domom« u Zagrebu, za nove društvene prostorije u Jurišićevoj ulici br. 1, u kojim će se u buduće održavati društvene priredbe za članove (u utorak) i za obiteljske sastanke svakoga mjeseca.

Obavještavajući Vas o tome, mi Vas molimo, da izvolite svakoga utorka od 20 sati dalje redovito dolaziti na članske sastanke, dok ćete o obiteljskim sastancima biti svaki puta posebno obaviješteni.

Uz naše geslo: Zagreb — Zagrepčanima!

Za upravni odbor: Predsjednik: Dr. Tomo Cuculić v. r.
Tajnik: Stjepan Stiegler v. r.

Izdavač »Društvo Zagrepčana«. — Odgovorni urednik Stjepan Stiegler, grad. senator, Vodnikova 10. — Uredništvo i uprava Jelačićev trg 6. — Tiskara »Tipografija« d. d. u Zagrebu, Preobraženska ul. 6. — Za tiskaru odgovara Ivan Ivanković, Selska c. 47.

Zašto tako malo šećera?

Svako zrnce »Kneippove« sastoji se u 3/4 od dragocjenog prženog sladnog šećera. Zato nije ni čudo, da treba tako malo šećera za priredjivanje dobrog doručka od

Kneippove sladne kave

Trgovina speceraja i delikatesa

MIRKO CRNIČKI

ZAGREB

Maksimirska 46 – Šulekova 1

LUSTERE

i sve vrste rasvjetnih tjelesa dobavlja domaća tvornica

IVAN PASPA I SINOVI

ZAGREB

Bogovićeva ulica br. 9

Ferek trgovina gotovih odijela

Telefon 8867 **Zagreb** Jelačićev trg 9

Stalan veliki izbor gotovih i po mjeri odijela za gospodu i dječake. Izradjujemo uniforme, športska odijela, ulstere, slipone, hlače, trenchcoate, proljetne i zimske kapute, kabanice i t. d. uz najniže dnevne cijene.

Vodeće nabavno vrelo špecerajske i kolonijalne robe

IVAN PENIĆ D. D. ZAGREB

Veliko skladište i izbor biranih vlastelinskih vina

AUTOMOBILI

Zastupstvo:
Nikolićeva 10 • Telefon 40-10

B·M·W osobni

KRUPP teretni DIESEL

MOSTER D. D. TVORNICA BOJA I LAKA

preporuča svoje razne proizvode.

Unione

ČOKOLADA
KAKAO
BONBONI

HRVATSKA INDUSTRIJA KATRANA D.D.

RADNIČKA CESTA 29. ZAGREB TELEFON BROJ 5364

Izvadja asfaltiranje cesta, trotoara, dvorišta, kućnih ulaza i t. d. uz najjeftinije cijene.